

Amartya Sen: l'heterodòxia d'un economista ortodoxe

Salvador Barberà (*)

Abstract

Amartya Sen: The Heterodoxy of an Orthodox Economist discusses several characteristics of Amartya Sen's style of work, and some of his substantial contributions. I remark that he is a critic, but also a very established academic, and I emphasize his ability to communicate and his leadership in generating new lines of research. I illustrate these points by referring to some of his substantial contributions, relating to the concept of rationality, the measurement of inequality, and the formal analysis of freedom and rights.

Una dedicació comuna

La concessió del Premi Nobel d'Economia a Amartya Sen em va alegrar molt. Primer que res, perquè em sembla un reconeixement molt merescut a la qualitat i la importància del seu treball. Però també, a més, perquè els premis Nobel ajuden a prestigiar els camps d'estudi que cultiven els guardonats, i el meu propi treball s'inscriu dins l'àrea de la teoria de l'elecció social, tema al qual Sen ha dedicat una part important de la seva activitat polifacètica. Degut a aquesta dedicació comuna, fa vinticinc anys que m'honro amb la seva coneixença, i poques setmanes abans de la concessió del premi havien passat una setmana de treball junts a Venècia, en ocasió d'un curs que hi vaig organitzar per a la Fundació Urrutia Elejalde, de la qual ell era un dels professors.

Aprofitant aquest coneixement de la persona, dedicaré una primera part d'aquests comentaris a destacar alguns aspectes específics que fan de Sen un autor especial: la seva capacitat d'atracció sobre economistes de conviccions diverses; les seves dots de comunicador; i el seu paper com a generador de nous temes de recerca. Més endavant explicaré amb una mica de detall algunes de les seves contribucions substantives a l'economia.

Un economista crític

Començaré per una anècdota, que em va portar a donar títol a aquesta xerrada. A ran de la concessió del Nobel a Sen, els economistes més heterodoxes del meu entorn, i suposo que també en altres àmbits, anaven plens d'una íntima sensació de victòria sobre l'enemic marginalista i neoclàssic. Semblava que tots s'afegissin al sorprenent editorial de Joaquín Estefanía a El País, on venia a dir que ja era hora que els premis Nobel no es donessin a gent que, a més de fer quartos en borsa, resultaven altament sospitosos de fer-ne perdre als demés. Això em va sobtar, perquè jo havia percebut el reconeixement a Amartya Sen de manera molt diferent. Sen és un economista acadèmic respectat en els àmbits més convencionals, expresident de l'Econometric Society, de la Social

(*) Catedràtic d'economia a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Choice and Welfare Society, professor a les més establertes institucions del món acadèmic, a qui he sentit parlar a Cambridge, Princeton i Tòquio, entre molts altres llocs. És, junt amb Kenneth Arrow, qui més ha fet per establir la teoria de l'elecció social com a disciplina acadèmica respectable i respectada. I ara resultava que aquest mateix premi era sentit pels altres com el triomf de l'heterodòxia o, si em descuido, de la revolució pendent. I dic si em descuido perquè, coneixedors dels meus interessos acadèmics, els meus companys em feien partícip de la seva alegria amb un generós somriure de complicitat!

Aixó em va dur a constatar que, per raons a vegades molt subtils, diferents autors, no gaire allunyats els uns dels altres en interessos i posicions intel·lectuals, poden acabar sent percebuts de forma molt diferent pel públic general. És evident que hi ha elements crítics en l'obra de Sen. De fet, la teoria de l'elecció social adopta una visió crítica envers moltes de les construccions teòriques dels economistes. Al cap i a la fi, el propi teorema d'impossibilitat d'Arrow va nèixer com una reflexió metodològica i la major part d'aquella teoria s'adreça, des de diferents angles, a qüestions filosòfiques que altres branques de l'economia tendeixen a ignorar. Però aixó no em fa pensar en tots aquells que expressen visions crítiques com a heterodoxes.

Mirant globalment les activitats dels economistes acadèmics, jo m'explico millor la seva diversitat d'objectius immediats com el resultat d'una especialització, que no pas com l'expressió de punts de vista massa conflictius. Així, per exemple, em sembla normal que molts autors discuteixin problemes complicats de creixement econòmic seguint l'evolució de grans agregats, i que d'altres en canvi els hi vagin seguint la pista, advertint-los que l'agregació és un negoci complicat, i que les conclusions de les anàlisis massa agregades s'han de llegir amb prudència. Des d'aquesta visió de l'activitat de recerca com un conglomerat d'activitats parcials, molt més complementàries que no pas excloents, per molt que no sempre acabin de lligar, em semblava força exagerat considerar Sen, a qui jo veig com un teòric ortodoxe, com el camió de l'heterodòxia.

He agafat aquesta petita excusa com a possible fil conductor per presentar alguns aspectes de l'obra de Sen. M'agradaria, sobretot, ser capaç de resumir algunes de les seves contribucions substantives sense quedar-me en l'anecdòtic. Però ja m'està bé haver començat per aquí, perquè la reacció dels meus companys em va portar a reflexionar una mica sobre la importància de la comunicació d'idees, més enllà de la seva generació.

Un gran comunicador

En aquest ofici no n'hi ha prou amb entendre les coses, sinó que s'ha de persuadir, s'ha de transmetre, s'ha de provocar per ser escoltat. Sen és un gran comunicador, oralment i per escrit. Les seves conferències deixen en qui l'escolta la doble sensació que ha sentit parlar de coses importants, i també que les ha entès. Si l'assistent fa una pregunta trobarà generalment resposta que, lluny de ser condescendent, pot arribar a ser força combativa però en tot cas rebrà la impressió de no haver preguntat tonteries. I pot trobar-se gratament recompensat en veure que la seva qüestió innocent mereix en la contesta una al·lusió a Kant o a Aristòtil!

No em malentengueu. Complaire l'audiència, fins i tot afalagar-la una mica, no és garantia d'èxit. És molt més important tenir coses a dir, i sobre temes que interessin. Però res està de més. Amb el pas dels anys, i a mesura que les seves audiències s'anaven eixamplant i l'impacte dels seus missatges s'anava fent més poderós, els treballs de Sen, els seus escrits i conferències, han anat evolucionant des d'allò més aviat tècnic fins a allò més interpretatiu i literari, tot i mantenint-hi una gran coherència. És més, fins i tot dins l'àmbit acadèmic ha mostrat una enorme capacitat per connectar amb audiències diverses que necessiten l'ús de llenguatges diferents per fer-se receptius a unes mateixes idees. L'any 80, a Princeton, vaig assistir a conferències de Sen en el departament de filosofia que em varen resultar força enigmàtiques. Quan, més tard, les vaig sentir reformulades en el llenguatge de l'economia i de la teoria de l'elecció social, les mateixes idees s'em van fer molt més transparents. Però llavors potser ho haguessin sigut menys per als filòsofs. Aquesta capacitat d'adreçar-se a diferents audiències, i a cada una d'elles amb la paraula que li és més pròpia, és una virtut excepcional.

Un líder en la generació de treballs

Seguint encara amb algunes de les característiques diferencials de Sen, voldria destacar-ne una altra, més profunda que la capacitat de comunicació d'idees, però també relacionada. Es tracta de la capacitat d'inspirar treballs sobre aquelles àrees i temes que ell assenyalava com a rellevants, de fer-ne un seguiment detallat i de sintetitzar-ne més endavant les conclusions, participant a les polèmiques generades. Com a exemple, vegem algunes dades. L'any 1970, Sen publica el seu article sobre l'impossibilitat d'un paretà liberal, del qual en parlarem més endavant. L'any 1976 fa una primera síntesi dels treballs generats entorn de les seves propostes, en un article a *Economica*, que ja conté 75 cites bibliogràfiques, gairebé totes referides a treballs generats pel seu en només sis anys. I en el llibre *Social Choice Re-examined*, editat per Arrow, Sen i Suzumura en ocasió d'un congrés organitzat per la International Economic Association, hi trobem tres articles panoràmics deguts a Seidl, Pattanaik i Hammond sobre la modelització dels drets dins l'anàlisi econòmic, amb cites a nombrosíssims treballs i enfocaments diferents generats, com després comentarem, per aquell treball pioner, i alimentats també per la participació de Sen en diverses polèmiques. Altres propostes de les quals parlarem més endavant susciten creixements similars en la literatura sobre temes que es converteixen en focals un cop tocats per la vareta de l'atenció de Sen. I aquest autor té, a més, una capacitat extraordinària per posar en relació les contribucions d'uns i d'altres: el seu llibre *Inequality Re-Examined* té 152 pàgines de text, i les 44 següents contenen les referències bibliogràfiques mencionades. Sigui quina sigui la valoració que cadascú faci sobre l'interès d'aquells temes, o sobre la qualitat de les idees generades, s'ha de reconèixer que pocs pensadors actuals tenen una capacitat de convocatòria intel·lectual i de síntesi comparables.

Una obra extensa i amb continguts crítics

Passo a comentar alguns dels continguts substantius de l'obra de Sen. Donada l'extensió d'aquesta obra, m'excusareu si parlo només d'alguns temes que em cauen aprop. Potser d'altres, com ara la seva anàlisi de les causes de les grans fams, i la seva defensa de la democràcia com a factor de desenvolupament, l'han fet més reconegut fora de la professió. Però els que mencionaré són suficients per deixar clar el seu paper com a autor crític i alhora perfectament connectat amb

el món acadèmic més establert. En tot cas, totes les seves àrees d'interès i les seves posicions respecte a cada una estan ben lligades i formen un tot coherent.

Concretament, comentaré algunes de les contribucions de Sen a l'estudi dels criteris d'elecció individual i col·lectiva. Començaré pels seus estudis sobre la racionalitat dels agents econòmics. També exposaré algunes de les seves contribucions a l'anàlisi crític del significat dels diferents indicadors econòmics emprats pels economistes per valorar magnituds econòmiques com la desigualtat, el benestar o la pobresa. En tercer lloc, descriuré breument els plantejaments inicials de Sen respecte al tractament de drets i llibertats per part dels economistes. Acabaré relacionant els tres temes mencionats, i altres que també són essencials en la seva obra, com a parts d'una mateixa contribució coherent al pensament econòmic.

Racionalitat individual i col·lectiva

Una hipòtesi fonamental en gran part de l'anàlisi econòmic és que els agents que operen dins del sistema econòmic, i concretament els consumidors, són racionals, i actuen racionalment. És cert que diferents teories alternatives ens permeten entendre diversos fenòmens econòmics com el resultat de comportaments amb racionalitat limitada, o fins i tot completament mioip, sobretot en contextes evolutius on actua alguna forma de selecció natural. Però la major part dels tractaments teòrics suposen que els agents maximitzen algun objectiu, sotmesos a restriccions. Molt sovint aquestes restriccions venen imposades, al menys en part, pel comportament d'altres agents que a la vegada són condicionats per les accions dels primers. Tenir en compte aquests efectes interactius és la tasca de la teoria dels jocs, que s'ocupa d'estudiar el comportament conjunt de diversos jugadors racionals, conscients que els seus oponents també ho són racionals. Definir quins comportaments són racionals en un contexte d'interaccions estratègiques és molt complicat. Sen ho ha fet, per exemple, en el seu article *Rational Fools*, que ja pel seu títol ens anuncia paradoxes interessants. Però no cal anar tant lluny. En la major part del seu treball, Sen analitza el concepte de racionalitat en contextes on, en principi, un sol agent ha de decidir què vol triar quan té diverses possibilitats alternatives. Precisament perquè aquest és un contexte senzill, les precisions que acaba fent entorn el concepte de racionalitat són particularment rellevants, ja que s'apliquen fins i tot quan, aparentment, aquest concepte hauria de ser menys problemàtic.

Podem esquematitzar el comportament d'un decisor econòmic atribuint-li una funció d'elecció. Aquesta funció f ens dirà, un cop conegudes les alternatives entre les quals el decisor pot triar, per quina d'elles s'inclina efectivament. Per exemple, $f(x,y,z)=x$, $f(x,y)=x$, $f(x,z)=x$, $f(y,z)=z$, $f(x)=x$, $f(y)=y$, $f(z)=z$ ens descriuria les eleccions d'un agent davant de totes les possibles combinacions de x , y i z que se li poguessin anar presentant. Podriem dir que aquest agent és racional? Potser racional és una expressió excessiva. Podriem dir que sempre tria el millor per a ell entre allò que té disponible? Tampoc ho sabem. Però sí que podem dir que el seu comportament és racionalitzable en el següent sentit: es comporta com si (1) tingués preferències transitives sobre les alternatives, i (2) sempre tria la millor alternativa disponible.

És racionalitzable qualsevol funció d'elecció? No. Considerem la funció g , tal que $g(x,y,z)=x$, i $g(x,z)=z$. Sense especificar-la més, ja veiem que aquesta funció no pot venir de triar

el millor en relació a cap preferència possible. Efectivament, $g(x,y,z)=x$ ens diria que x ha de ser millor que z (i que y). Però en canvi, z ha de ser millor que x si $g(x,z)=z$. Aquesta contradicció ens mostra que certs comportaments poden ser impossibles de racionalitzar, mentre que l'exemple anterior mostrava que, de vegades, els comportaments poden ser racionalitzables. És bona idea dir que un comportament racionalitzable caracteritza un agent racional, mentre que un comportament no racionalitzable és necessàriament irracional?

Sen ens fa notar que aquella distinció és massa simplista. Notem que la racionalitzabilitat imposa algunes restriccions formals sobre les funcions d'elecció. Una d'aquestes condicions és la que Sen va batejar ja fa trenta anys com la condició alfa: si quan els elements d'un conjunt S estan disponibles, x és l'escollit, i S' és un subconjunt de S que conté x , llavors x ha de ser escollit quan els elements de S' són els disponibles. La raó és senzilla: si x és el millor element entre tots els de S , a fortiori ha de ser el millor entre tots els de S' , que només són una part dels anteriors. Noti el lector que no estem dient si tal o qual relació de preferències és l'adequada per anar per la vida. Estem dient que si un agent no respecta la condició alfa no pot ser que estigui maximitzant cap tipus de preferència. Aixó vol dir que, certament, el seu comportament no és racionalitzable en el sentit de la nostra definició. Però val dir que no és un agent racional?

Sen ens proposa un exemple. Una persona arriba a una recepció, i ràpidament es fa càrrec de quina cadira és la més còmoda per a seure. Estaria encantat que l'amfitrió l'obligués a ocupar-la, però en canvi és invitat a triar ell mateix. En lloc de triar la millor cadira, s'en va cap a aquella altra que li sembla encara confortable, però no la millor. És racional aquesta persona? Certament, el seu comportament no serà racionalitzable en el sentit anterior. Efectivament, si les seves preferències anessin a favor de y , x , z , en aquest ordre, i sempre triés, per cortesia o per temor de quedar malament, la seva segona opció, el seu comportament el duria a triar x quan hi ha tres cadires, i z quan y ja no hi és. Però ja hem vist abans que $g(x,y,z)=x$, $g(x,z)=z$ no és racionalitzable i que no compleix la condició alfa. Però aixó no vol dir que no hi hagi bones raons per no triar la millor cadira, ni per tant que l'agent no sigui en algun sentit racional. Com trencar aquesta aparent contradicció? Dins del seu estil analític, Sen ens dóna no un, sinó molts arguments, per anar afinant les conseqüències d'aquest exemple.

Una primera distinció que pot fer-se és entre preferències i eleccions. Si insistim en que l'agent sempre revela les seves preferències a través de les seves eleccions, hauriem de concloure que, en realitat, no prefereix la millor cadira. Alternativament, podríem dir que la prefereix, però que aquesta preferència, que és important en un cert sentit, no és la que guia directament les seves eleccions. O, en tot cas, que el seu comportament no és maximitzador en relació a aquestes preferències. És clar que, davant d'aquesta observació, es pot contestar que, de fet, no triar el millor és racional perquè aquesta tria podria tenir conseqüències dolentes. Per exemple, qui tria el millor per si mateix pot ser sancionat socialment, pot deixar de rebre invitacions en el futur, etc...L'agent potser està maximitzant, no les preferències senzilles que pugui tenir sobre on seure, sinó d'altres més complicades, definides sobre seqüències de recepcions, status social, etc...Sen no descarta aquest argument. Moltes actuacions aparentment irracionals poden ser racionalitzables en espais més complexos, mitjançant preferències convenientment redefinides en aquests espais ampliats. Però sí que en destaca certa feblesa. Si sempre es pot fer aixó, llavors potser tot és racional i la pròpia definició de racionalitat corre el perill de quedar en pura tautolo-

gia. A més, cada cop que ampliem l'espai d'alternatives, i definim els veritables objectes d'elecció com a objectes més i més complexos, també perdem la simplicitat i la generalitat dels models més abstractes que es refereixen a qualsevol tipus d'elecció per a qualsevol tipus d'alternativa. Recuperar la racionalitat té costos, i aquests poden fer-se totalment excessius.

Sen afegeix una segona consideració d'aquell exemple, i és la distinció entre les eleccions que desitjaria un mateix agent segons qui les hagués de prendre. El nostre convidat desitja que li assignin la millor cadira, sempre que quedi clar que no és ell qui la tria. I no tan sols per estar millor assegut, sinó perquè tal tria per part d'algú altre pot tenir sentit addicional: pot reflexar respecte, consideració, afecte... A més de separar preferències i eleccions per part d'un mateix agent, pot tenir sentit parlar de preferències diferents sobre unes mateixes alternatives per part d'un mateix agent segons qui en faci la tria.

Aquestes disquisicions no sempre cauen bé entre els economistes, sobretot perquè en molts contextes són poc operatives. Però ens ajuden a reconsiderar alguns aspectes fonamentals de les nostres formes de pensar. I, en particular, no s'apliquen només a exemples trivials com ara la tria de cadires en una recepció, sinó a temes molt més trascendentals. Pensem que els economistes volem dir la nostra, per exemple, en temes com la utilització de recursos sanitaris o la gestió ambiental. Segons com es defineixin les alternatives que se li presenten a un metge en determinades circumstàncies, poden semblar racionals o no opcions de les quals depèn la vida del malalt. Segons com es defineixin les opcions obertes a la societat en el futur, poden considerar-se racionals o no polítiques que comportin alteracions permanents d'un entorn. La simplicitat dels exemples no ha d'amagar la transcendència dels advertiments. Moltes coses que es poden racionalitzar no tenen per què ser justificables en nom de la racionalitat!

La medicació de la desigualtat

La medicació de magnituds econòmiques ens permet comparar diferents estats de l'economia, dir si aquella magnitud ha augmentat al llarg del temps, o si és més alta en un país que en un altre, etc... De fet, qualsevol comparació ja és una forma de medicació, si bé algunes mesures tenen propietats addicionals. Així doncs, cada cop que establim una relació binària entre objectes, basada en l'anàlisi d'algunes de les seves característiques, adoptem un criteri de medicació. Aquests criteris podran ser més o menys traduïbles en escales numèriques, i les sumes o multiplicacions de tals escales poden tenir més o menys significat. La pobresa d'un país, el seu benestar o la desigualtat en la distribució de la seva renda, són magnituds importants, i respecte les quals ens agradaria, almenys, poder fer comparacions entre períodes dins d'un mateix país o fins i tot entre països. Tantmateix, a més de comparar les realitzacions d'aquestes magnituds, ens és molt útil comparar ex ante quins podrien ser els seus valors, per cada possible opció alternativa de política econòmica que pugui influir-les, a l'hora de discriminar entre polítiques alternatives.

Sen ha dedicat molts esforços a fer entendre el caràcter relatiu, i fins a cert punt convencional, dels diferents índexs elaborats per l'estadística, o pels mateixos economistes, per medir la pobresa, el benestar o la desigualtat. Potser són els indicadors de desigualtat els que li han ocupat més pàgines: com a mínim dos llibres, *On Economic Inequality* i *Inequality Re-Examined*.

Donades dues distribucions de renda, com podem saber quina d'elles és la més desigual? Si la resposta no fos ambigua, aviat hauriem acabat. Però resulta que hi ha moltes formes d'establir comparacions entre dues distribucions. Per simplificar, suposem que es tracta només de comparar repartiments d'una mateixa renda total entre un mateix nombre d'agents. Fins i tot en aquest cas existeixen diferents índexs estadístics de dispersió, i cada un d'ells es pot interpretar com una mesura de desigualtat. Quin és millor? Depèn de què s'en vulgui fer. Efectivament, en la major part dels casos volem comparar la desigualtat entre distribucions per treure'n alguna conclusió. Si comparem els resultats hipotètics de polítiques alternatives sobre la desigualtat econòmica, això ens pot aconsellar d'optar per una sobre l'altra, o complementar la que genera més desigualtat amb mesures redistributives, per exemple. Des d'aquest punt de vista, no hi ha una mesura millor que una altra, sinó que cada una posa èmfasi sobre aspectes diferents de cada distribució: una pondera més que d'altres les diferències amb la mitjana; l'altra valora més els guanys dels pobres que les pèrdues dels rics, etc...

En els seus treballs, Sen va comparant les aventatges i desventatges de cada indicador estadístic, fins que ens fa caure en una qüestió més trascendent. Per què no agafar nosaltres mateixos la responsabilitat de definir mesures noves de desigualtat, que reflexin els guanys de benestar que podrien esperar-se de disminuir la desigualtat? Si, al cap i a la fi, volem reduir la desigualtat (almenys fins un cert punt, compatible amb els incentius i la justícia), és sobretot per augmentar el benestar. Lliguem una cosa amb l'altra!

El problema és que tampoc tenim gaire coneixement sobre com mesurar el benestar dels membres d'una societat. L'anàlisi cost benefici ha desenvolupat tècniques concretes per a valorar si els costos totals de determinats projectes són més grans o més petits que els seus beneficis socials. De fet, Sen va ser un dels responsables de l'estandarització d'aquests mètodes per a la seva utilització per part d'agències internacionals d'ajuda al desenvolupament. Però, a més d'altres limitacions, aquell anàlisi és local i no pressuposa gaire coneixement sobre els objectius dels agents socials. Ara bé, si coneixéssim les preferències de la societat en termes de benestar, com ens ajudaria això a definir una mesura operativa de la desigualtat? Generalitzant el treball de diversos autors (com ara Dalton, Kolm i Atkinson), Sen ens proposa classes completes de mesures de desigualtat, cada una d'elles associada amb una funció de benestar social concreta. Sabent per quins propòsits volem mesurar les nostres mesures poden adaptar-se per a servir millor el propòsit final. Aquest punt de vista tant relativista reflexa una forma més de l'actitud crítica de Sen envers pràctiques mecàniques de l'anàlisi econòmic que portessin a creure que la desigualtat està inequívocament explicada per l'índex de Gini o per qualsevol altre, oblidant que aquests instruments de mesura no són sinó creacions al nostre servei. Però també en reflexa l'esperit constructiu. Critica els índexs estadístics de desigualtat per la seva manca de connexió amb els problemes de benestar, però també en proposa de nous. Destaca la relativitat de cada mesura concreta de desigualtat, però insisteix en la importància de disminuir-la per tal de millorar socialment.

Si a *On Economic Inequality* el tema principal és l'anàlisi de les dificultats per connectar desigualtat i benestar, en la seva obra posterior *Inequality Re-Examined*, Sen s'endinsa definitivament en qüestions d'un altre ordre. Desigualtat de què? És la renda allò que es vol repartir igualitàriament, o són els béns als quals aquella renda dona accés? I quins béns són rellevants? No els de consum habitual. No els béns primaris dels quals parla Rawls. En tot cas, les capacitats de satisfer

necessitats són les que haurien de tendir a igualar-se. Ja no estem parlant de béns fàcilment identificables ni quantificables de manera senzilla. Aquesta discussió més filosòfica sobre les magnituds que podria ser desitjable tendir a igualar, allunya una mica Sen de les preocupacions més immediates de l'economista quantitatiu. Però el col·loquen cada cop més en la intersecció entre disciplines i formes de pensar complementàries, com ara en aquest cas la confluència entre ètica i economia.

La modelització de drets i llibertats

En un dels seus treballs clàssics, *On the Impossibility of a Paretian Liberal*, Sen planteja una aparent paradoxa que faria impossible compaginar criteris d'eficiència amb el respecte bàsic de certes llibertats individuals. En un exemple inicial, examina la situació on dues persones, una puritana (P) i l'altre llibertina (L), es disputen el privilegi de llegir, o no, un únic exemplar d'un llibre eròtic. Les opcions són les següents:

X: P llegeix el llibre

Y: L llegeix el llibre

Z: ningú llegeix el llibre

Sen considera el cas en que les preferències d'aquests dos personatges són, respectivament:

P prefereix que ningú llegeixi el llibre, però està disposat a sacrificar-se i llegir-lo ell mateix abans que ho faci **L**. El seu ordre és: Z, X, Y.

L prefereix llegir el llibre abans que deixar-lo estar, però allò que més li agradaria és que **P** el llegís. El seu ordre és: X, Y, Z.

Donat aquest escenari, Sen ens proposa dos principis. Un d'ells és el principi de llibertat d'acció. Dins de certes esferes privades, cada un de nosaltres hauria de poder triar allò que preferís amb independència de les opinions dels altres. En aquest cas, el principi demanaria que cada agent pogués triar entre llegir el llibre i no llegir-lo. El segon principi és el d'eficiència. Si tots dos agents prefereixen un resultat a un altre, aquell que ningú vol no s'hauria de produir.

Veiem les conseqüències d'aplicar aquests dos criteris en la situació anterior. **X** no hauria de ser el resultat, perquè a l'estat **X** el senyor **P** llegeix el llibre, i està en el seu dret a no llegir-lo. **Z** tampoc pot ser el resultat, perquè llavors ningú llegiria el llibre, i el senyor **L** podria exercir el seu dret a llegir-lo. Però (aplicant l'eficiència), **Y** tampoc hauria de ser el resultat, perquè tant **L** com **P** coincideixen en que **X** és millor. La conjunció de dos principis acaba deixant-nos sense cap resultat acceptable per aquesta petita societat!

Partint d'aquest exemple tant senzill Sen en generalitza les implicacions, i demostra l'existència de tensions inevitables entre el respecte d'una esfera d'acció privada i el compliment del principi d'unanimitat (o d'eficiència paretiana). Molts autors posteriors han criticat aquest exemple, i la seva generalització posterior, des de diferents angles. S'ha posat en dubte que la millor

manera de modelitzar els drets d'un agent consisteixi en declarar que pot triar allò que vulgui dins de determinada esfera. Aixó tendeix a barrejar la idea de dret amb la de preferències i d'elecció d'una manera no sempre desitjable. També s'ha criticat que, en l'exemple, alguns agents tinguin la possibilitat d'opinar i d'influir sobre temes que no són directament de la seva esfera: per què s'ha de respectar que L prefereixi la *perversió* de P sobre el seu propi plaer, o que P es *sacrifiqui* per evitar els vicis de L? Discutir aixó ens duria a tractar d'on comencen els drets d'uns i acaben els d'altres. No puc ni intentar, en aquest moment, resumir els molts camins que ha obert aquest treball pioner de Sen. Ja he mencionat que, en els seus primers anys d'existència, aquesta petita peça havia generat dotzenes d'artícies. Avui són centenars.

Potser aquest és un bon punt per acabar. He deixat molts temes per tractar, potser els que han tingut més impacte per fer de Sen un economista no tan sols important, sinó també popular. Però espero haver deixat clar el principal: que Sen és un autor que deixa llavor, que cultiva el pensament. Sen incita a discutir continguts substantius. I, a més, per poder formular adequadament les seves opinions, s'obliga, i ens obliga a tots a modelitzar, a ser precisos, a crear llenguatge.

Sen ens porta a temàtiques frontereres, que no sempre s'ens presenten com a essencials en el treball diari de l'economista, però que convé tenir dins l'horitzó, per tornar-hi de tant en tant. Tot aixó el fa molt heterodoxe. Però mai ens proposa de deixar de banda els instruments d'anàlisi convencionals, o canviar-los per altres models alternatius. En tot cas, en suggereix les limitacions, n'estimula la crítica i la millora, dins l'ortodòxia. Potser per aixó és un economista per a tots.

Referències

Els articles o llibres directament mencionats són:

Inequality Re-Examined, Harvard University Press, 1992

"Rational Fools", The Herbert Spencer Lecture publicada a *Philosophy and Public Affairs*, (1977): 317-44.

"The Impossibility of a Paretian Liberal", *Journal of Political Economy*, 78 (1970):152-7.

"Liberty, Unanimity and Rights", *Economica*, 43 (1976), 217-45.

On Economic Inequality, Oxford, 1973 (hi ha una segona edició)

Social Choice Re-Examined, Vols 1 i 2, New York, St. Martin's Press, 1997.

L'exemple de la recepció i la cadira està tret de "Maximization and the Act of Choice", *Econometrica* (1997), 65,4:745-80.

Hi ha una àmplia nota autobiogràfica, així com el discurs d'acceptació del premi Nobel al llibre *The Nobel Prizes 1998*, Almquist & Wiksell International (1999).